

Ο μακρύς Εικοστός Αιώνας της Μακεδονικής Γης

Νίκος Μπακόλας
«Η ανέλιξη της γραφής του αίματος»
Εκδ. Κέδρος
Αθήνα, 1996

Όταν το 1912, με αργοπόρηση, απελευθερώθηκε η Θεσσαλονίκη, σχεδόν έναν αιώνα μετά την Παλιά Ελλάδα, το δίχως άλλο, υπήρχε η προσδοκία αυτή η πόλη με τις βαθιές ρίζες στη βυζαντινή παράδοση να αναδείξει επικούς συγγραφείς. Πιθανόν, βάρδους ποιητές που θα εμπνέονταν από ομάδες και ηρωικά άσματα, όπως εκείνους τους προικισμένους που κάποτε καμάρωσε η άρτι λυτρωμένη Ελλάδα. Τουλάχιστον, συγγραφείς που θα έδιναν μια καινούργια Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, ερασιύπομοι χρονογραφείς και μεσαιωνικά διβλία. Προσοδία που για δεκαετίες διαφεύσθηκε. Μόνο ένας συγγραφέας, που μάλιστα κρίθηκε παρακατιανός, καταπιάστηκε με το έπος, ο Γεώργιος Μόδης. Κι αυτός περιορίστηκε στο έπος ενός μοναδικού Αγώνα – αν και από τους καθοριστικότερους του έθνους – του Μακεδονικού.

Τελικά, η πόλη δεν ήταν μόνο αρχαία, αλλά και κοσμοπολίτισσα. Στα χρόνια του Μεσοπολέμου φάνηκε, τουλάχιστον στη λογοτεχνία, περισσότερο μοντέρνα παρά βυζαντινή. Αντί να θρῆψει τη γραφή με τα επάλθια στρώματα της παράδοσης, στράφηκε, αυτή πρώτη από ολόκληρη την Ελλάδα, προς ό,τι νεωτερικό είχε τότε να επιδείξει η Δυτική Ευρώπη. Χρειάστηκε να έρθουν και να περάσουν, ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και ο Εμφύλιος, πριν εμφανιστεί ένας επικός συγγραφέας. Αν και το επικό έχει, σήμερα, μάλλον παρωχημένο, ωστόσο ταίριαζει στον Ν. Μπακόλα. Ιδιαίτερα, μετά την έκδοση της «Φυλλάδας» του, όπου υποθετεί τους τρόπους αυτού του μακρινού λογοτεχνικού προγόνου και τους παντρεύει με τα θησαυρίσματα της νεωτερικής γραφής.

«Η Φυλλάδα του Μαριμαλονικίωνα», καταπώς εμφανίζεται το μυθιστόρημα στο ενύπνιο του δημιουργού του, είναι το δέκατο διβλίο του Ν. Μπακόλα και το δεύτερο μυθιστόρημα – ποταμός, μετά τη «Μεγάλη Πλατεία». Αν και ορθότερο θα ήταν να συνεννοώσουμε τρία προηγούμενα μυθιστορήματα – τη «Μυθολογία», τον «Κήπο των πριγκίπων» και τη «Μεγάλη Πλατεία» – στο «πλάτύτερο μυθιστόρημα» που συνιστούν, μια και ο συγγραφέας φρόντισε να τα δέσει παντοσφύτως αναμεταξύ τους. Ωστόσο, αυτή η δεύτερη μυθιστορία του διαφοροποιείται από τις προηγούμενες. Μπορεί να διατηρεί τις σταθερές της γραφής, όμως, όπως ήδη επισημάναμε, πορίζεται από την παράδοση βυζαντινών και λαϊκών τρόπων αφήγησης.

Στο μυθιστόρημα υπάρχει το ελληνικό γράμμα του κατά Μπακόλα περιηγητικού έπους: Οι ήρωες έρχονται από την ύπαιθρο για να επίλυσουν αυτοί και οι απόγονοί τους στην πόλη. Επιπλέον στη Θεσσαλονίκη, όπως άλλωστε και η φήτρα του συγγραφέα. Η αφήγηση καλύπτει διαδοχικές γενιές, ανεξάρτητα αν το χρονικό εύρος, από διβλίο σε διβλίο, ποικίλλει. Όσο για τον τόπο, είναι η προσφιλέστερη της Μακεδονίας, με λοξοδρομήσεις προς τη μεριά της Ηπείρου. Ομφαλές η Θεσσαλονίκη. Κατ' εξαίρεση στο πρόφατο μυθιστόρημα εμφανίζεται ως αντίποδας χαρακτήρων και ηρώων, η Παλιά Ελλάδα, και δη η «εὐάνδρος Ηλεία».

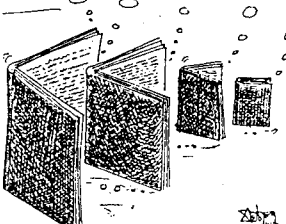
Η αφήγηση του Ν. Μπακόλα, καθώς συμβαίνει σε επικά αναγνώσματα αλλά και μοντέρνους συγγραφείς όπως ο Φώκνερ, δεν παρουσιάζει ένα κέντρο, αλλά προχωρά και «σαρώνει» ήρωες, καταστάσεις, συμβάντα, συμπληρώνοντας την τοιχογραφία με λεπτομέρειες, όμοια με τον αγιογράφο που γεμίζει την επιφάνεια. Ωστόσο, η πρόσφατη μυθολογία αποδεικνύεται περισσότερο φιλόδοξη.

Ο συγγραφέας οικειοποιείται τον παρωχικό τρόπο και εκμεταλλεύεται τη ζωρότητα κάποιων εκφραστικών μέσων, χαρακτηριστικών του μεσαιωνικού λαϊκού μυθιστορηματος. Είδος αφήγησης, ιδιαίτερα δημοφιλές στον καιρό του, που αγκαλιάζει τις φυλλάδες και τις απόκρυ-

φες πράξεις των Αποστόλων, φθάνοντας μέχρι τον Δον Κιχότη και τα αγιολογικά λεγόμενα μυθιστορήματα. Αν και νεωτερικός ο Ν. Μπακόλας, δεν προχωρά στην παρωδία του είδους, όπως, λ.χ., ο άγγλος συγγραφέας Τζ. Φόουλς. Αρκείται μόνο να σηματοδοτεί το αφηγηματικό του παιχνίδι με ειρωνικούς υπαινιγμούς: οι ήρωες περιπατούν και ο αφηγητής αυτοσαρκάζεται. Επίσης στο τέλος, η κατάληξη που επιλέγει, υποδεικνύει το αδύνατο, μάλλον το αυθαίρετο οποιασδήποτε λύσεως.

Ας εντοπίσουμε κάποια από τα αφηγηματικά τερτίπια, που κλείνουν το μάτι στο μεσαιωνικό μυθιστόρημα: Κατ' αρχήν, οι τίτλοι των κεφαλαίων, όπου δίνονται εν περιλήψει όσα πρόκειται να συμβούν. Μάλιστα, κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να προβάλλουν θαυμαστά και παράξενα. Όμως, πέρα από τον τίτλο και τη διήγηση με πρωτόστερα προοιδήζει για τα μελλούμενα. Στη συνέχεια, έχουμε την επανάληψη τυπικών σκηνών χαράς ή πένθους, που τονίζονται με ένα επανερχόμενο ουσιαστικό. Επίσης, την ανακεφαλαίωση προς σύνοψη γεγονότων. Ακόμη, την καταφυγή στην οπισθοχωρητική διήγηση για την έκθεση όσων συνέβησαν σε παλαιότερους χρόνους.

Μοτίβο συγκόλλησης δε ερωτικό του χωρισμού και της επανένωσης, που σηματοδοτείται από ένα πλήθος συμπτώσεων σαν να πρόκειται περί θεϊκού σχεδίου. Σωφρονιστικά δοκιμασίες, περιπλανήσεις και όνειρα, συχνά με το κύρος χρησμού,

που δίνει λύση στο χαώδες του ανθρώπινου μικρόκοσμου. Πολλές οι μεταμορφώσεις των ηρώων και στους ολιγόριθμους πρωταγωνιστές που στηρίζουν τη μυθολογία, δίνεται πολλαπλή ταυτότητα. Κατά τη γνώμη μας, ο προφανής αγιολογικός συμβολισμός που επιχειρείται με τα ονόματα, μάλλον φορτώνει παρά σημαίνει.

Αν η γραφή κατορθώνει και πλουτίζει με όλα αυτά, είναι γιατί τα κενά με το δικό της, χαρακτηριστικό βελόνι. Λαγχαρή η αφήγηση, με περιφράσεις που στεριώνουν την εντύπωση και δηλωτικές παρενθέσεις, δεν διάζεται. Παρατακτική η δομή, επιτρέπει στη φράση να απλωθεί, όσο απαιτείται για να δημιουργηθεί η ατμόσφαιρα. Πλούτος στα σχήματα λόγου, με το βάρος στην προσωποποίηση και την περισσότερο παραμυθική παρομοίωση. Δοξαστική διαδοχή επιθέτων και προ της ανάπαυλας, συχνά, προς έμφαση, ένα επίγραμμα. Ενάργεια γραφής που γίνεται ποιητική, όταν η μετωνυμική γλώσσα περιγράφει τη συγκίνηση ερωτικών συνεννοήσεων. Ελεύθερος πλάγιος λόγος, όπου χυτεύονται θραύσματα στιχομυθιών, με το λεκτικό να παρακολουθεί το πρόσωπο τύπου της καθαιρεύουσας μαζί με δημηώδη σχήματα. Αν και οι λόγιες ή και αρχαϊζουσες εκφράσεις χρησιμοποιούνται και ως υπόνηση ιστορικών και ιερών κειμένων.

Μπορεί η Ιστορία να είναι ο χαμδός μιας επιικής διήγησης, όμως ο Ν. Μπακόλας ακολουθεί τον δικό του, υπαινικτικό τρόπο, δίνοντας τους αντικατοπτρισμούς της στους δίους των αφανών. Ονόματα και τοπωνύμια παραπέμπουν, όπως οι Βρανάδες με τους βυζαντινούς απόχους ή η επιβλητική Όλυνθος. Επίσης, ο επιλογίας στο Αλβανικό Μέτωπο που αποστέλλει το μοναδικό δελτάριο από την Πρεμετή. Ενώ, ο Γληνός επανέρχεται, μάλλον ως παραπομπή σε μία ολόκληρη κατάσταση αγώνων και διχασμού. Άλλωτα ονόματα δεν αναφέρονται, όπως όταν η αφήγηση φωτογραφίζει τον Άρη Βελοουζίτη, που τον Μάιο του 1944 ο ΕΛΑΣ είχε αποστείλει στην Πελοπόννη-

σο. Οπότε το πηγάδι όπου θάφτηκε, ομοί με άλλων ταγματασφαλιτών, ο εκ Πύργου Ηλείας συνταγματάρχης γίνεται η «πηγάδα» του Μελιγαλά. (Μυθιστορηματική αδεία, γιατί ο πλέον υψηλόβαθμος στην «πηγάδα» τύχαινε ταγματάρχης).

Ότε το ορεινό χωριό, όπου όλα ξεκινούν, ονοματίζεται. Κάπου στο Χολομώντα, κοντά στο χωριό Βάβδος. Αρκεί μια από τις πολλές συμπλοκές για να δοθεί το πνεύμα των καιρών' στις 17 Μαΐου 1946, οι αντάρτες – κομμουνιστοσυμμοριτές ή κατοσαπλάδες – επιτέθηκαν στο σταθμό Χωροφυλακής του Βάβδου, σκοτώθηκε ο ενωματούχος και τρεις χωροφυλάκες, δύο τραυματίστηκαν, ένας διέλαθε. Η μυθολογία πλέκεται γύρω από το συμβάν, χωρίς το φόρο λεπτομερειών. Πάντως, συχνά αποκλίνει προς το μυθικό. Τα Μπεσικία μνημονεύει και τη λίμνη με το ουδρόνερο, αντί της Βόλδης και του ομώνυμου χωριού. Ωστόσο, το υπερφυσικό διαλύεται, όταν η επιστήμη παίρνει το λόγο, καθώς γίνεται σε μία άλλη λίμνη, τη Βεγοριτίδα, όπου συμβαίνουν θαύματα όμοια με αυτά του Ευαγγελίου.

Ο αφηγητής του διβλίου είναι ένας παραμυθός. Με παρωχικό ύφος, διηγείται όσα συμβαίνουν, πλουτισμένα με τις προλήψεις εκείνων των ανθρώπων. Γιατί, όταν λείπουν οι εξηγήσεις, εισχωρούν στην ψυχή παράλογοι φόβοι για το άγνωστο και τότε θάλλουν οι δεισιδαιμονίες. Μαγικό άρωμα, από το οποίο και επωφελείται η μυθιστορία. Αυτός ο παραμυθικός, που γίνεται και παραμυθικός, αφηγητής του Ν. Μπακόλα, μας θυμίζει τον Ν. Γ. Πεντζίκη και την παραμυθία της δικής του γραφής. Άλλωστε, το ενύπνιο στον Επίλογο συναντιείται με το ύστατο «Προσκύνημα» στην «Κυρία Έρση», καθώς και στις δύο περιπτώσεις προβάλλει «το θρυμματισμένο εγώ» του συγγραφέα. «Ο πατήρ Χριστόφορος κι η μητήρ Δέσποινα...» στον Ν. Μπακόλα, οι νιοπαντροί στον Ν. Γ. Πεντζίκη, δένουν τον τελικό κόμπο, όταν το νήμα της γραφής σάνεται και μένει το βελόνι που είναι ο αφηγητής. Αναμφίβολα, ο Ν. Μπακόλας παραμένει περισσότερο λογοκρατούμενος σε σχέση με τον Ν. Γ. Πεντζίκη, ακόμη και όταν ακολουθεί ελεύθερους συνειρμούς και ενύπνια.

Πάντα, οι Φυλλάδες είχαν ηθικοπλαστικούς σκοπούς και η Φυλλάδα του Ν. Μπακόλα δεν υστερεί, καθώς αναπολεί την ιστορία της Μακεδονικής Γης στη διάρκεια ενός μακριού αιώνα. (Παρεμπιπτόντως, μόνο ευρωπαϊκά πνεύματα δικαιολογούνται να αποκαλούν «σύνομο» ή και «Φλεβάρη» αιώνα τον 20ό αιώνα. Για τη χώρα μας, ο αιώνας μας δεν αρχίζει το 1914 και προφανώς δεν τελειώνει το 1991. «Φλεβάρης» αιώνας μπορεί να είναι για τον γερμανό Ε. Χόμπερτσόουμ και για όσους Έλληνες, πιθανόν, μοιράζονται τη δική του θέαση του κόσμου, αγνοώντας την ιστορία της χώρας τους). Μέσα από αυτήν την αναδρομή, ο Ν. Μπακόλας αφήνει να φανεί η ανησυχία του για το άδηλο, κυρίως επαπειλούμενο, μέλλον του τόπου.

Το φιλόδοξο μυθιστόρημα του Ν. Μπακόλα, καθώς ενδίδει, ως ένα βαθμό, στο παιχνίδι της μεταμυθολογίας, διατρέχει και τους κινδύνους του είδους. Κάποιοι πρώτοι σχολιασμοί θυμίζουν κριτές που είχαν διατυπωθεί για την «Κυρία Έρση». «Αν έλεπαν μερικά πράγματα, θα κέρδιζε το διβλίο», έγραψε ο Γ. Σεφέρης. Δηλαδή, να πιστεύουμε, πως ο Ν. Γ. Πεντζίκης δεν είχε αίσθηση του περιττού και της οικονομίας του κειμένου, όπως και ο Ν. Μπακόλας; Ή, μήπως, ένα συστατικό στοιχείο της ιδιαιτερότητας των καλύτερων Θεσσαλονικιών συγγραφέων είναι αυτή η διαφορετική, βυζαντινή, πρόσληψη του κόσμου και κατ' επέκταση αισθητική;

Εν κατακλείδι, ως εξομολογηθούμε πως μπορεί να απολαύσαμε το μυθιστόρημα, όμως ο συγγραφέας του πολύ μας στενοχωρεί. Όταν ένας λογοτέχνης δίνει, σε μία τριετία, τρία σημαντικά διβλία, δεν δικαιούται να ομιλεί περί κίνησης άσματος. Εμείς τουλάχιστον δεν δίνουμε καμία πίστη στις αυτοκαταστροφικές εξαγγελίες του Ν. Μπακόλα.

Μ. Θεοδοσοπούλου